

Anthony Giddens nazivan je "najvažnijim engleskim socijalnim filozofom današnjice". Ravnatelj je *London School of Economics and Political Science*, a u okviru britanske političke scene blisko je povezan s laburistima. Dijelom upravo zbog toga njegove misli krajem 90-ih bivaju u centru pažnje. No njegov znanstveni doprinos daleko je širi, a vremenski obuhvaća tridesetak godina plodnog rada (preko 30 knjiga). Njegovi radovi uvelike su utjecali na suvremene socio-filozofske i sociološke misli.

Globalizacija je naslov prvoga od ukupno pet predavanja koja je Anthony Giddens održao 1999. godine pod zajedničkim naslovom *Runaway World*. To prvo predavanje održano je u Londonu. Iduće, s naslovom *Risk*, održano je u Hong Kongu, treće - *Tradition* u Delhiju, četvrto - *Family* u Washingtonu te peto - *Democracy* opet u Londonu.

Prevela: **Petra Rodik**

Globalizacija

Jedna moja prijateljica proučava seoski život u centralnoj Africi. Prije nekoliko godina posjetila je udaljeno područje s namjerom da provede terensko istraživanje. Uvečer, čim je stigla, bila je pozvana na večernju zabavu kod jedne mjesne obitelji. Očekivala je da će saznati nešto o tradicionalnoj povijesti ove izolirane zajednice. Umjesto toga večer su proveli gledajući *Basic instinct* na videu. Film tada još nije bio stigao u londonska kina.

Ovakve vinjete otkrivaju nam ponešto o našem svijetu. A to što nam otkrivaju nije beznačajno. Poanta nije u tome da narodi naprosto pridodaju moderne potrepštine - video rekordere, televizore, osobna računala i tome slično - svojim tradicionalnim načinima življenja. Živimo u svijetu promjena koje utječu na skoro svaki aspekt naše svakodnevnice. I u dobru i u zlu bivamo gonjeni prema globalnom poretku kojega nitko u potpunosti ne razumije, ali čije djelovanje svi osjećamo.

Globalizacija je glavna tema mojeg večerašnjeg, i svih ostalih, predavanja. Za termin bi se moglo reći da nije - a i nije - posebno privlačan ili elegantan. Ali apsolutno nitko ga ne može ignorirati, želi li razumjeti naše perspektive i mogućnosti na kraju stoljeća. Držeći predavanja, mnogo putujem po svijetu. U svim zemljama koje sam u posljednje vrijeme posjetio vodi se intenzivna rasprava o globalizaciji. U Francuskoj je nazivaju mondijalizacijom. U Španjolskoj i Latinskoj Americi *globalizacion*. Nijemci kažu *Globalisierung*.⁽¹⁾

Globalno širenje termina dokaz je upravo onih trendova na koje se odnosi. Svaki poslovni guru priča o globalizaciji. Niti jedan politički govor nije cjelovit ako je ne

spominje. Prije samo 10 godina termin se jedva upotrebljavao, bilo u akademskom ili u svakodnevnom jeziku. Pojavio se niotkuda, a sada ga nalazimo gotovo svugdje. Imajući u vidu njegovu iznenadnu popularnost, ne bi nas trebala iznenaditi nejasnoća njegova značenja ili intelektualna reakcija koja mu se suprotstavlja. Globalizacija ima neke veze s tezom da danas svi živimo u jednom svijetu, ali na koji je način i je li uopće ova ideja opravdana?

Različiti su mislioci, u debatama koje su se pojavile nekoliko godina unatrag, zauzeli dijametralno suprotna stajališta o globalizaciji. Neki dovode u pitanje cijelu stvar. Zvat ću ih skepticima. Prema skepticima, cijela priča o globalizaciji samo je - priča. Kakvi god bili njezini doprinosi, njezine dvojbe i problemi, globalna se ekonomija nije mnogo promijenila u usporedbi s prijašnjim periodima. Svijet se i dalje kreće više-manje istim putevima kao i do sada.

Većini zemalja, tvrde skeptici, vanjska trgovina donosi samo manji dio ukupnih prihoda. Štoviše, dobar dio ekonomske razmjene ne odvija se širom svijeta, nego među regijama. Zemlje Europske unije, na primjer, uglavnom trguju međusobno. To također stoji i za druge glavne trgovinske blokove kao što su pacifička Azija i Sjeverna Amerika.

Drugi su pak zauzeli potpuno različito stajalište. Zvat ću ih radikalima. Radikali ne tvrde samo da je globalizacija veoma stvarna, nego i da se njezine posljedice mogu osjetiti svugdje. Globalna razmjena, tvrde, mnogo je razvijenija nego što je bila prije samo dva ili tri desetljeća i ravnodušna je spram nacionalnih granica. Nacije su izgubile veći dio svojega nekadašnjeg suvereniteta, a političari su izgubili veći dio svojih nekadašnjih mogućnosti da utječu na događaje. Nije začuđujuće da više nitko ne poštuje političke lidere i da više nitko nije zainteresiran čuti što oni imaju reći. Era nacionalne države je završena. Nacije su, kako je to izrekao Keniche Ohmae, japanski autor koji se bavi područjem biznisa, postale "fikcije". Autori kao Ohmae imaju u vidu ekonomske poteškoće posljednjih godina te ih smatraju pokazateljima realnosti dezorganizacijske strane globalizacije.

Skeptike većinom nalazimo na političkoj ljevici, pogotovo na staroj ljevici. Jer ako je sve ovo u biti mit, vlade još uvijek mogu intervenirati u ekonomski život i socijalna će država ostati netaknuta. Pojam globalizacije je, prema skepticima, ideologija nametnuta od zagovornika slobodne trgovine koji žele razoriti sisteme socijalne pomoći i smanjiti državne troškove. Ono što se dogodilo, upravo je povratak na stanje svijeta prije stotinu godina. Pred kraj 19. stoljeća postojala je otvorena globalna ekonomija s velikim udjelom trgovine, posebno trgovine novčanim valutama.

Dakle, tko u ovoj debati ima pravo? Mislim da su to radikali. Razina svjetske trgovine danas je mnogo viša nego ikada prije i uključuje mnogo širi spektar dobara i usluga. Ali najveća je razlika na razini tokova financija i kapitala. Povezana s elektronskim novcem, novcem koji postoji samo u obliku brojeva u kompjutorima, suvremena se svjetska ekonomija ne može uspoređivati ni sa čime iz prijašnjih vremena. U novoj globalnoj, elektronskoj ekonomiji menadžeri fondova, banaka, korporacija, isto kao i milijuni individualnih investitora, mogu prenijeti ogromne količine kapitala s jednog kraja svijeta na drugi jednim klikom miša. Čineći to, oni mogu destabilizirati ekonomije koje su se činile čvrstima poput stijene, što se i dogodilo u istočnoj Aziji.

Opseg svjetskih financijskih transakcija obično se iskazuje u američkim dolarima. Milijun dolara je za većinu ljudi velika količina novca. Kad bismo mjerili svežanj novčanica od tisuću dolara, bio bi visok 8 inča (20,32 cm, op. prev.). Bilijun⁽²⁾ dolara - drugim riječima milijun milijuna - bio bi visok 120 milja (193 km, op. prev.), 20 puta viši od Mount Everesta.

Svakoga se dana na globalnim tržištima novca okrene daleko više od trilijun dolara, što je ogromno povećanje u odnosu na deset godina unatrag, da ne idemo dalje u prošlost. Vrijednost bilo koje količine novca kojeg možemo imati u svojim džepovima ili na našim bankovnim računima, mijenja se od trenutka do trenutka u skladu s fluktuacijama na tim tržištima. Zato, dakle, ne bih oklijevao reći da globalizacija, ovakva kakvu je doživljavamo, u mnogim aspektima nije samo nova, već i revolucionarna.

Ipak, ne vjerujem ni da su skeptici ni da su radikali ispravno shvatili što globalizacija jest i što su njezine posljedice po nas. Obje grupe vide fenomen gotovo isključivo u ekonomskim pojmovima. To je pogrešno. Globalizacija je i politička i tehnološka i kulturna isto koliko je ekonomska. Više od svega ona je pod utjecajem razvoja sistema komunikacija koji je započeo tek krajem 60-ih.

Sredinom 19. stoljeća slikar portreta iz Massachusettsa, Samuel Morse, prenio je prvu poruku, "Whath hath god wrought?" ("Što bijaše božje djelo?"), električnim telegrafom. Čineći to, započeo je novu fazu u svjetskoj povijesti. Nikada prije poruka nije mogla biti poslana ako je netko nije nekamo prenio. Pojavom satelitske komunikacije svaki bit ima karakter dramatičnog prekida s prošlošću. Prvi komunikacijski satelit lansiran je prije samo 30 godina. Sada više od 200 takvih satelita, od kojih svaki prenosi ogromnu količinu informacija, kruži oko Zemlje. Po prvi put ikada moguća je trenutna komunikacija između lokacija na sasvim različitim stranama svijeta. Drugi su se tipovi elektronske komunikacije, sve više i više integrirani sa satelitskom transmisijom, u posljednjih nekoliko godina također ubrzali. Niti jedan transatlantički ili transpacifički komunikacijski kabel nije postojao prije 50-ih. Prvi je provodio manje od 100 linija za glasovnu komunikaciju. Današnji prenose više od milijun.

Prvog dana mjeseca veljače 1999., oko 150 godina nakon što je Morse izumio svoj sistem točkica i crtica, Morseov je kod konačno nestao sa svjetske scene prestavši biti sredstvo pomorske komunikacije. Njegovo mjesto zamijenila je satelitska tehnologija pomoću koje smjesta može biti pozicioniran svaki brod u nevolji. Većina se zemalja unaprijed pripremila za ovaj prijelaz. Francuzi su, na primjer, kada su dvije godine prije toga prestajali koristiti Morseov kod kao poziv upomoć u svojim lokalnim vodama, prekinuli emitiranje u tonu galske kićenosti: "Poziv svima. Ovo je posljednji jecaj prije vječne tišine".

Vremensku neposrednost elektronske komunikacije ne sačinjava samo način na koji se vijesti ili informacije brže prenose. Njeno postojanje mijenja samu potku naših života, kako bogatih tako i siromašnih. Kada nam je lik Nelsona Mandele poznatiji nego lice prvoga susjeda, nešto se promijenilo u prirodi našega svakidašnjeg iskustva.

Nelson Mandela svjetski je slavan, a svjetski slavna osoba (celebrity) velikim je dijelom proizvod nove komunikacijske tehnologije. Doseg medijskih tehnologija povećava se svakim valom inovacija. Trebalo je 40 godina da radiopublika u Sjedinjenim Američkim Državama dosegne brojku od 50 milijuna. Isto je toliko ljudi koristilo osobna računala nakon samo 15 godina otkako se PC pojavio. Prošlo je samo četiri godine od omogućavanja korištenja interneta i 50 milijuna Amerikanaca postalo je redovnim korisnicima.

Pogrešno je misliti da se globalizacija odnosi samo na velike sisteme, kao što je svjetski financijski poredak. Globalizacija se ne odnosi samo na nešto "tamo negdje", udaljeno i daleko od individue. Ona je fenomen koji isto tako nalazimo "ovdje unutra" i koji utječe na intimne i osobne aspekte naših života. Debata o obiteljskim vrijednostima, na primjer, koja se odvija u mnogim zemljama, može se činiti jako udaljenom od globalizirajućih utjecaja. Ali nije. Tradicionalni se obiteljski sistemi mijenjaju ili su pod pritiskom u mnogim krajevima svijeta, osobito kada žene proglase pravo na veću ravnopravnost. Nikada prije nije postojalo društvo, koliko znamo iz povijesnih podataka, u kojemu su žene bile približno ravnopravne s muškarcima. Ovo je uistinu globalna revolucija u svakodnevnom životu čije se posljedice osjećaju u cijelome svijetu u područjima od rada do politike.

Globalizacija je, dakle, kompleksni set procesa, a ne jedan jedini proces. A oni se odvijaju kontradiktornim i opozicijskim načinima. Većina ljudi misli o njoj jednostavno kao o "odvlačenju" moći ili utjecaja iz lokalnih zajednica i nacija prema globalnoj areni. Ovo stvarno i jest jedna od njezinih posljedica. Nacije gube dio svoje ekonomske moći koji su nekada posjedovale. Ipak, ona također ima i suprotan učinak. Globalizacija ne vuče samo prema gore, već također gura prema dolje, stvarajući nove pritiske na lokalnu autonomiju. Američki sociolog Daniel Bell to vrlo dobro izražava kada kaže da

su nacije postale premale da bi riješile velike probleme, ali također i prevelike da bi riješile male probleme.

Globalizacija uzrokuje oživljavanje lokalnih kulturnih identiteta u različitim dijelovima svijeta. Ako netko upita, na primjer, zašto Škoti žele više nezavisnosti u Ujedinjenom Kraljevstvu ili zašto postoji snažan separatistički pokret u Quebecu, odgovor se ne može naći ako ga tražimo samo u njihovoj kulturnoj povijesti. Lokalni nacionalizmi pojavljuju se kao odgovor globalnim tendencijama, dok starije nacionalne države gube utjecaj.

Također, globalizacija spreže prostranstva. Kreira nove ekonomske i kulturne zone unutar i između nacija. Primjeri su honkonška regija, sjeverna Italija, Silicon Valley u Kaliforniji. Područje oko Barcelone u sjevernoj Španjolskoj proteže se u Francusku. Katalonija, gdje je smještena Barcelona, usko je integrirana u Europsku uniju. Iako je dio Španjolske, ona je također usmjerena prema van.

Promjene su poticane različitim faktorima, od kojih su neki strukturalni, a neki više specifični i historijski. Ekonomski su utjecaji svakako među silama koje upravljaju promjenama, naročito globalnog financijskog sistema. Ali oni su drugačiji od prirodnih sila. Oni su oblikovani tehnologijom i kulturnom difuzijom, ali također i odlukama vlada da liberaliziraju i dereguliraju svoje nacionalne ekonomije.

Kolaps sovjetskog komunizma pridonio je težini takvoga razvoja jer više niti jedna značajna grupa zemalja nije izuzeta. Taj se kolaps nije dogodio slučajno. Globalizacija objašnjava i zašto i kako je došlo do raspada sovjetskog komunizma. Sovjetski Savez i zemlje istočne Europe mogle su se po razvijenosti uspoređivati sa Zapadom negdje do ranih 70-ih. Od tada rapidno zaostaju. Sovjetski komunizam, svojim inzistiranjem na državnom planskom upravljanju i teškoj industriji, nije mogao biti konkurentan u globalnoj elektronskoj ekonomiji. Ideološka i kulturna kontrola, na kojoj je komunistički politički autoritet bio utemeljen, isto tako nije mogla opstati u eri globalnih medija.

Sovjetski i istočnoeuropski režimi nisu mogli spriječiti prijem zapadnih radio i televizijskih postaja. Televizija je igrala direktnu ulogu u revolucijama 1989., koje su se s pravom zvale prvim "televizijskim revolucijama". Ulične proteste koji su se odvijali u jednoj zemlji publika je gledala u drugim zemljama od kojih je velik dio kasnije također izašao na ulice.

Globalizacija, naravno, ne donosi svima jednako i po svojim posljedicama nije u potpunosti benigna. Previše ljudi koji žive izvan Europe i Sjeverne Amerike na nju gleda nelagodno i shvaća je kao vesternizaciju ili, možda, amerikanizaciju, budući da su

Sjedinjene Države danas jedina supersila s dominantnom ekonomskom, kulturnom i vojnom pozicijom u svjetskom poretku. Mnoge od najuočljivijih kulturnih ekspresija globalizacije i jesu američke - Coca Cola, McDonalds.

Većina je gigantskih multinacionalnih kompanija utemeljena također u Sjedinjenim Državama. One, iako ne baš sve, dolaze iz bogatih zemalja, a ne iz siromašnijih dijelova svijeta. Pesimistični pogled na globalizaciju smatra da je ona velikim dijelom stvar industrijskog Sjevera u kojoj zemlje Juga u razvoju ne sudjeluju aktivno. Smatra je uništavačem lokalnih kultura, širiteljem svjetskih nejednakosti i velikim pogoršanjem za osiromašene. Neki tvrde da globalizacija stvara svjetske pobjednike i gubitnike od kojih nekolicina koja se nalazi "na brznoj traci" prosperira, a većina biva osuđena na bijedan i očajnički život.

I doista, statistike su obeshrabrujuće. Udio najsiromašnije petine svjetske populacije u globalnim prihodima u posljednjih je 10 godina pao s 2,3% na 1,4%. S druge se strane udio koji ide najbogatijoj petinipovećao sa 70% na 85%. U subsaharskoj Africi 20 zemalja ima realno niži dohodak po osobi nego što su imale prije dva desetljeća. U mnogim su manje razvijenim zemljama sigurnost i environmentalne regulacije niske ili naizgled nepostojeće. Neke transnacionalne kompanije tamo prodaju robu koja je pod zakonskom kontrolom ili zabranjena u industrijskim zemljama - nekvalitetne lijekove, opasne pesticide ili cigarete s mnogo katrana i nikotina. Kako je to jedan pisac nedavno izrazio, više doli globalnom selu, ovo je nalik globalnoj pljački (rather than a global village, this is more like global pillage).⁽³⁾

Uz ekološki rizik s kojim je povezano, širenje nejednakosti mnogo je ozbiljniji problem s kojim se suočava svjetsko društvo. Nedostatno je jednostavno okriviti bogate. U osnovi je mojeg argumenta da današnja globalizacija samo svojim jednim dijelom predstavlja vesternizaciju. Naravno da zapadne nacije, ili, općenitije, industrijske zemlje, još uvijek imaju mnogo više utjecaja na svjetske događaje nego siromašnije države. Ali globalizacija sve više postaje decentralizirana - nije pod kontrolom bilo koje grupe nacija, još manje velikih korporacija. Njezini učinci osjećaju se podjednako u zapadnim zemljama i drugdje.

Ovo je istina kako za globalni financijski sistem, komunikacije i medije tako i za promjene koje utječu na prirodu samog državnog upravljanja. Primjeri "obratne kolonizacije" postaju sve učestaliji. Obratna kolonizacija odnosi se na utjecaj nezapadnih zemalja na trendove u zapadnima. Primjeri su mnogobrojni: latinizacija Los Angelesa, pojavljivanje globanoorijentiranog sektora visokih tehnologija u Indiji ili prodaja brazilskog TV programa Portugalu.

Je li globalizacija sila koja promovira sveopće dobro? Na ovo se pitanje ne može jednostavno odgovoriti zbog postojeće kompleksnosti fenomena. Ljudi koji postavljaju ovo pitanje i koji okrivljuju globalizaciju za produbljivanje svjetskih nejednakosti obično imaju na umu ekonomsku globalizaciju, a u njenim okvirima slobodnu trgovinu. Danas je, dakako, očigledno da slobodna trgovina ne donosi isključivo poboljšanje. Osobito ako su u pitanju manje razvijene zemlje. Otvaranje zemlje ili njenih regija slobodnoj trgovini može potkopati ekonomiju kojom se uzdržava lokalna zajednica. Područje koje je ovisno o malom broju proizvoda koji se prodaju na svjetskom tržištu veoma je osjetljivo na promjene u cijenama kao i na tehnološke promjene.

Trgovina, kao i drugi oblici ekonomskog razvoja, uvijek zahtijeva institucionalne okvire. Tržišta ne mogu biti stvorena isključivo ekonomskim sredstvima, a mjera do koje je pojedina ekonomija izložena svjetskom tržištu ovisi o nizu kriterija. Uz to, opirati se ekonomskoj globalizaciji i odlučiti se za ekonomski protekcionizam bila bi jednako promašena taktika i za bogate i za siromašne nacije. Protekcionizam je možda bio nužna strategija u nekim vremenima i u nekim zemljama. Malezija je, na primjer, po mojem mišljenju bila u pravu kada je 1998. godine uvela kontrole kako bi zaustavila odljev kapitala iz zemlje. Ali permanentniji oblici protekcionizma neće pomoći razvoju siromašnih zemalja, dok bi bogate doveli do stvaranja zaraćenih trgovinskih blokova.

Debate o globalizaciji koje sam spomenuo na početku koncentrirale su se pretežno na njezine implikacije po nacionalnu državu. Jesu li nacionalne države, dakle i nacionalni politički lideri, još uvijek moćni ili sve više postaju irelevantni za sile koje oblikuju svijet? Nacionalne države još uvijek su moćne, a politički lideri imaju pred sobom velike uloge u svijetu. Ali istovremeno nacionalne države očigledno bivaju preoblikovane. Nacionalna ekonomska politika ne može biti efektivna kao što je bila nekoć. Još važnije, nacije moraju ponovo promisliti svoje identitete sada kada starije forme geopolitike postaju zastarjele. Premda je, rekao bih, današnje stanje zadovoljavajuće jer nacije po završetku hladnoga rata više nemaju neprijatelje. Tko su neprijatelji Britanije, ili Francuske, ili Japana? Nacije se danas više ne suočavaju s neprijateljima, već prije s opasnostima i rizicima koje donosi ogromna promjena njihove vlastite prirode.

Ovakav komentar ne stoji samo za nacije. Kamo god mi gledali, vidimo institucije koje se izvana doimaju istima kakve su bile i koje nose ista imena, ali su iznutra dobrim dijelom promijenjene. Mi i dalje govorimo o obitelji, poslu, tradiciji, prirodi, kao da su one iste kakve su bile u prošlosti. One to nisu. Vanjska ljuska ostaje, ali unutrašnjost je u potpunosti različita - i to se ne događa samo u Sjedinjenim Državama, Britaniji ili Francuskoj, već gotovo posvuda. Ja ih nazivam institucijama-ljušturama (shell-institutions) i o njima ću dosta govoriti u predavanjima koja slijede. One su institucije koje su postale neadekvatne u odnosu na zadaće koje bi trebale obavljati.

Kako promjene koje sam opisao u ovom predavanju dobivaju na važnosti, one stvaraju nešto što nikada prije nije postojalo - globalno kozmopolitsko društvo. Mi smo prva generacije koja živi u ovom društvu čije se konture još uvijek jedva naziru. Ono uzdrmava naše postojeće načine življenja ma gdje se mi nalazili. Ovo nije, barem ne trenutno, globalni poredak koji je vođen kolektivnom ljudskom voljom. Naprotiv, on se pojavljuje u anarhičnom, nepredvidivom obličju nošen mješavinom ekonomskih, tehnoloških i kulturnih imperativa.

Nije uređen ni siguran, već opterećen tjeskobom i izbrazdan dubokim podjelama. Mnogi se od nas osjećaju nošeni silama nad kojima nemamo kontrolu. Možemo li im ponovo nadrediti našu volju? Vjerujem da možemo. Nemoćnost koju proživljavamo nije znak osobnih neuspjeha, već odražava neadekvatnost naših institucija. Ili moramo rekonstruirati ove koje imamo ili moramo stvoriti nove, ali na način prikladan globalnom dobu.

Trebali bismo, i možemo se usmjeriti prema ostvarenju veće kontrole nad svijetom koji nam odmiče (runaway world). To nećemo biti u stanju ostvariti izbjegavajući izazove ili pretvarajući se da se sve može i dalje odvijati kao dosada. Jer globalizacija nije neka slučajna nezgoda. Ona je promjena upravo naših životnih okolnosti. Ona je način kojim danas živimo.

Bilješke

^{1.} kurziv prevoditelja.

^{2.} Bilijun ovdje ne označava milijardu, već upravo milijun milijuna, što je zastarjela upotreba engleske riječi *billion* (op. prev.).

^{3.} Termin *pillage* specifično se odnosi na pljačku u ratu osvojenog područja (op. prev.).